

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОФІЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ: МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ПРОФІЛІВ

Шелестова Л. В.

доктор пед. наук, ст. наук. співробітник,
пров. наук. співробітник відділу дидактики
Інституту педагогіки НАПН України

Профільна середня освіта є важливим етапом у підготовці учнів до майбутньої професійної діяльності. Згідно з чинним законодавством України, зміст профільної середньої освіти визначається Державним стандартом профільної середньої освіти (ДСПСО), типовою освітньою програмою, типовим освітнім планом (як складником типової освітньої програми) та модельними навчальними програмами з кожного навчального предмета (або інтегрованого курсу), розробленими на основі ДСПСО і затвердженими державними органами виконавчої влади у сфері освіти, тобто МОН України [2]. Ці документи є основою для організації освітнього процесу в закладах освіти, що надають повну загальну середню освіту, і розробляються з урахуванням особливостей навчальних закладів та індивідуальних потреб учнів.

Формування змісту профільної середньої освіти та визначення профілів навчання є ключовими аспектами модернізації української освіти в контексті концепції Нової української школи. Цей процес спрямований на забезпечення індивідуалізації та диференціації навчання, врахування потреб, інтересів та здібностей учнів, а також підготовку їх до подальшої самореалізації у вибраній сфері діяльності.

Зміст профільної середньої освіти має два ключових складники: інваріантний і варіативний. Інваріантний складник (ядро загальноосвітньої підготовки) є обов'язковим для всіх учнів незалежно від спрямування: академічного чи професійного. Він забезпечує формування компетентностей з дев'яти освітніх галузей: мовно-літературної, математичної, природничої, технологічної, інформатичної, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, мистецької, фізичної культури. Зміст цих галузей закріплюється Державним стандартом і повинен відповідати загальнонаціональним вимогам до якості освіти [2].

Другий складник профільної освіти є варіативним і залежить від спрямування навчання. Для академічних закладів цей складник забезпечує поглиблене вивчення окремих дисциплін, що дозволяє учням опанувати більш спеціалізовані знання та компетентності. Це досягається через комбінацію базових навчальних предметів із профільно орієнтованими курсами. У закладах професійного спрямування зміст освіти інтегрується з фаховими дисциплінами, що готують учнів до практичної діяльності у певній галузі. Ця інтеграція дозволяє поєднувати загальноосвітню підготовку з професійною підготовкою, що відповідає вимогам ринку праці та стандартам конкретної професії.

Формування профілів навчання наразі є чи не найскладнішою проблемою, яка поки що не має остаточного рішення, відповідно це питання не розкрито детально у ДСПСО [2]. Така ситуація обумовлена тим, що формування профілів навчання є складним і багатоступеневим процесом, який передбачає інтеграцію різних елементів системи освіти, врахування потреб учнів, особливостей місцевих громад і ринку праці.

Згідно з положеннями ДСПСО, профілі навчання формуються закладами освіти на основі вибору, зробленого здобувачами освіти відповідно до їхніх потреб, готовності, уподобань та інтересів та з урахуванням можливостей і потреб закладу освіти, суспільних пріоритетів. Здобувачі освіти мають право змінювати як профіль навчання, так і спрямування, а також здобувати подальшу освіту на інших рівнях [2].

Формування профілів навчання здійснюється з метою надання учням можливості спеціалізуватися у певних напрямках, які відповідають їхнім інтересам, здібностям і майбутнім професійним планам. З огляду на те, що профільна освіта має академічне та професійне спрямування, профілі в кожному спрямуванні повинні мати специфіку.

Академічне спрямування орієнтоване на забезпечення всебічної академічної підготовки учнів для продовження навчання у закладах вищої освіти, тому профілі в цьому спрямуванні формуються на основі інтелектуальних і наукових інтересів учнів, з акцентом на поглиблене вивчення відповідних дисциплін та розвиток теоретичних знань, розширення наукового світогляду. *Обов'язковий компонент* в академічному спрямуванні охоплює базові предмети, необхідні для всебічного розвитку, незалежно від обраної спеціалізації. Це загальноосвітні предмети з різних галузей: математика, історія, українська мова, іноземна мова. *Вибірковий компонент* забезпечує поглиблене вивчення дисциплін, пов'язаних із профілем, таких як хімія, фізика, література чи інформатика, що відповідає подальшій академічній підготовці.

Професійне спрямування орієнтоване на підготовку учнів до отримання спеціальності та подальшого працевлаштування. Воно фокусується на практичних навичках і компетентностях, які необхідні для опанування конкретних професій. Це спрямування часто передбачає проходження практики та оволодіння конкретними технологічними або інженерними знаннями. Професійні ліцеї та заклади професійної освіти забезпечують таку підготовку. *Обов'язковий компонент* тут зберігає базову загальноосвітню підготовку, але значну частину часу присвячено вивченню професійно орієнтованих дисциплін. *Вибірковий компонент* в професійному спрямуванні містить предмети, які відповідають спеціалізації (наприклад, технології, механіка, економіка).

Основою для формування профілів (структурування обов'язкових і вибіркових компонентів) є освітні галузі (одна або декілька). Кожна освітня галузь надає можливість поглибленого вивчення відповідних предметів, що допомагає гнучко комбінувати компоненти навчання залежно від спрямування, створювати індивідуальні освітні траєкторії для учнів.

Формування профілів академічного і професійного спрямування відбувається з урахуванням обов'язкових *навчальних компонентів* (навчальних предметів, інтегрованих курсів, навчального модуля), які є обов'язковими для всіх. На основі ДСПО та досвіду впровадження профільного навчання Т. Засекіна виділяє 10 таких освітніх компонентів: українська мова і література, іноземна мова, математика, природничі науки, інформатика, історія та суспільствознавство, економіка і підприємництво, мистецтво, захист України, фізична культура [1].

Як зазначалося вище, формування профілів навчання є складним і багатоступеневим процесом. Механізм їх формування є сукупністю практичних заходів, впливів, засобів, за допомогою яких здійснюється відповідний процес. Він містить кілька ключових етапів і принципів, що забезпечують ефективність цього процесу.

1. Аналіз освітніх потреб учнів і ринку праці.

Процес формування профілів навчання розпочинається з аналізу освітніх потреб учнів і прогнозування потреб ринку праці. На цьому етапі здійснюється:

- вивчення інтересів, нахилів і здібностей учнів (за допомогою опитувань, тестів та інших методів діагностики);
- оцінка наявних і прогнозованих тенденцій на ринку праці для визначення актуальних професій і спеціальностей, які можуть бути затребувані в майбутньому;
- аналіз стратегічних напрямів розвитку суспільства (інноваційні технології, економічний розвиток, глобалізація тощо).

2. Формування структури профілів

Після аналізу освітніх і ринкових потреб розробляється структура профілів, яка включає визначення основних напрямів навчання. Зазвичай виокремлюють:

- академічні профілі, які орієнтовані на підготовку учнів до продовження навчання в закладах вищої освіти; вони передбачають поглиблене вивчення загальноосвітніх предметів, наприклад, математики, фізики, біології, історії, іноземної мови тощо.
- професійні профілі, які спрямовані на підготовку учнів до здобуття професії після закінчення школи; вони містять спеціалізовані дисципліни, що відповідають певним професіям або галузям.

Ці профілі можуть бути гнучкими і адаптованими до регіональних умов і запитів.

3. Розробка змісту профільного навчання

На цьому етапі визначається зміст навчальних програм для кожного профілю. Важливими складниками цього процесу є:

- визначення ядра загальноосвітньої підготовки, яке є обов'язковим для всіх учнів і включає базові дисципліни, необхідні для загального розвитку та формування світогляду.
- визначення профільного складника, який залежить від обраного профілю і включає поглиблене вивчення предметів відповідно до профілю (наприклад, для

природничого профілю це може бути хімія, біологія, фізика; для гуманітарного — історія, філософія, іноземні мови тощо).

4. Визначення освітніх результатів

Для кожного профілю чітко формулюються освітні результати, яких повинні досягти учні. Ці результати повинні включати:

- перелік ключових компетентностей, які мають бути сформовані в учнів на базовому чи поглибленому рівні;
- перелік професійних навичок, залежно від обраного профілю;

5. Формування навчальних програм і планів

Навчальні програми розробляються відповідно до змісту і очікуваних результатів навчання. Вони мають містити:

- розподіл навчальних годин між загальноосвітніми та профільними дисциплінами;
- методичні рекомендації щодо форм і методів навчання (інтерактивні уроки, проєктна діяльність, дослідницька діяльність, практичні заняття тощо);
- визначення форм контролю (тести, екзамени, заліки, захист проєктів).

6. Створення умов для реалізації профільного навчання

На цьому етапі важливо забезпечити матеріально-технічні, кадрові й організаційні умови для впровадження профільного навчання:

- кадрове забезпечення передбачає підготовку вчителів, які здатні викладати профільні дисципліни на високому рівні, проводити інтегровані уроки і проєкти;
- матеріально-технічна база передбачає забезпечення закладів освіти необхідним обладнанням для проведення практичних занять; створення лабораторій, комп'ютерних класів.

• організація індивідуального і групового навчання передбачає створення можливостей для побудови індивідуальних освітніх траєкторій учнів, організацію факультативних курсів і додаткових занять.

7. Оцінка ефективності профільного навчання і, за необхідності, його коригування

Останнім етапом є моніторинг ефективності профільного навчання, в ході якого відстежуються такі показники:

- рівень академічної успішності учнів;
- відповідність здобутих компетентностей потребам ринку праці або вимогам закладів вищої освіти;
- задоволеність учнів і батьків результатами навчання.

На основі результатів моніторингу вносяться корективи до змісту навчальних програм, методів навчання або умов реалізації профільного навчання.

Механізм формування профілів навчання є складним процесом, що вимагає аналізу потреб учнів і ринку праці, створення гнучких навчальних програм, забезпечення необхідних умов і регулярного моніторингу. Правильна організація профільного навчання сприяє розвитку індивідуальних здібностей учнів і підготовці до майбутньої професійної або академічної діяльності.

Список літератури

1. Засєкіна Т.М. Формування обов'язкових освітніх компонентів профільної середньої освіти. Профільна середня освіта: виклики і шляхи реалізації: збірник матеріалів / за заг. ред. Ляшенко О. І., Засєкіної Т. М., Мальованого Ю. І. Литвинової С. Г., Малиношевської А. В. Київ, 2024. 288 с. С. 36 – 39.

2. Про затвердження державного стандарту профільної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України № 851 від 25.07.2024). <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-derzhavnoho-standartu-profilnoi-serednoi-osvity-851-250724>

3. Шелестова Л. В. Трансформація профільної середньої освіти в Україні: концептуальні засади та нормативно-правові аспекти